

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
3. LÉKAŘSKÁ FAKULTA

Kabinet veřejného zdravotnictví

Karel Brabec

**Právní úprava vlastnických vztahů k
ostatkům lidského těla - prevence forensní
odpovědnosti v medicíně**

Legal aspects of body parts ownership

Diplomová práce

Praha, květen 2009

Autor práce: Karel Brabec

Studijní program: Všeobecné lékařství

Vedoucí práce: **MUDr. David Marx, PhD.**

Pracoviště vedoucího práce: **Kabinet veřejného
zdravotnictví**

Datum a rok obhajoby: 12.6.2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla používána ke studijním účelům.

V Praze dne 28.května 2009

Karel Brabec

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval především vedoucímu své práce, doktoru Davidu Marxovi a všem, kteří napomohli jejímu vzniku, ať již radou nebo nezabitím jejího autora. Za všechny jmenovitě Ivovi Pavlíkovi za pomoc při boji s IT technikou.

Obsah

OBSAH	5
ÚVOD	6
1. HISTORICKÝ VÝVOJ	8
2. SOUČASNOST V ČESKÉM PRÁVNÍM ŘÁDU	9
3. VĚDECKÉ A VÝUKOVÉ ÚČELY	12
3.1 DOBROVOLNÉ DÁRCOVSTVÍ	12
3.2 JINÉ ALTERNATIVY	13
4. BODIES... THE EXHIBITION	14
4.1 ETICKÁ STRÁNKA	15
4.2 PRÁVNÍ STRÁNKA	15
5. TRANSPLANTACE	18
6. KMENOVÉ BUŇKY	21
6.1 PRÁVNÍ ÚPRAVA	21
6.2 MOORE VS. REGENTS OF UNIVERSITY OF CALIFORNIA	22
ZÁVĚR	24
SOUHRN	26
SUMMARY	27
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	28
SEZNAM PŘÍLOH	30
PŘÍLOHY	31

Úvod

Téma své diplomové práce „Právní úprava vlastnických vztahů k ostatkům lidského těla – prevence forenzní odpovědnosti v medicíně“ jsem si vybral především v souvislosti s výstavou Bodies... The Exhibition, která se konala v průběhu roku 2007 v Praze. Tato výstava, putující po celém světě, vzbudila ve všech destinacích (New York, Sao Paulo, Madrid) četné diskuze nejen o stránce morální a etické, ale i o stránce právní, především kvůli nejasnému původu vystavených exponátů.

Další mou motivací bylo to, že již několik let působím na anatomickém ústavu 3. lékařské fakulty a výuka anatomie probíhá především na materiálech pocházejících z těl dobrovolných dárců. Zajímalo mě tudíž právní ošetření této praxe a to, jak je toto praktikováno v jiných státech, neboť během svého studijního pobytu v severoitalských městech Udine a Padova jsem se setkal s tím, že ne všude probíhá výuka anatomie tak názorně, jako je zvykem v našich zeměpisných šířkách.

V neposlední řadě mě k tomuto tématu přivedlo také mé paralelní studium na právnické fakultě a tedy zájem o právní pozadí záležitostí, o kterých by měl alespoň základní povědomí mít každý lékař, aby se v rámci výkonu svého povolání nedostal do konfliktu se zákonem, ať už v jakémkoliv odvětví medicíny.

Preventivní přínos své práce tedy vidím ve zmapování legislativy vztahující se k zacházení s ostatky lidského těla, případně s jeho částmi a to jednak v rámci výuky anatomie, která probíhá z velké části na lidském materiálu a jednak v rámci stále více se rozvíjejících oborech medicíny jako je transplantace

tkání a orgánů a výzkum v oblasti kmenových buněk a jejich plánované využití pro terapeutické účely.

1. Historický vývoj

Otázka zacházení s lidskými ostatky, případně oddělenými částmi lidského těla se dá vysledovat již v nejstarších dobách a starých právních systémech, ač většinou není výslovně právně upravena. Vždycky ovšem bylo lidské tělo považováno za něco výjimečného. Bereme-li jako první vyspělý právní systém soustavu práva antického Říma, pak z Gaiovy Učebnice práva ve čtyřech knihách (*Institutionum commentarii quattuor*) vyplývá, že lidské tělo se po své biologické smrti stává extrakomerční záležitostí a zacházení s ní se řídí podle složitých a propracovaných pohřebních rituálů, což už je ovšem tématem náboženským, nikoliv právním. Dokonce i tělo otrocka, na nějž za života právní řád hledí jako na věc, se po smrti staví na roveň těla svobodného občana, tedy ztrácí svou povahu věci a i místo jeho pohřbení požívá stejné ochrany, jako pohřebiště jakéhokoli jiného občana, včetně senátorů a císařů.

Podobná situace byla ve všech společnostech té doby.

Základy práva, které dnes považujeme za moderní je možno pozorovat v době kolem velké francouzské revoluce. Z té doby pocházejí tedy první prameny a jsou ovlivněny myšlenkami francouzské revoluce. Jde především o různá pojednání o právu z 18. a 19. století, jako jakýsi filozofický základ v kontinentální Evropě a v anglosaských zemích tzv. *common-law*, tedy právo založené na rozhodnutí soudů v dřívějších případech. Postupně tak vznikl ucelený právní systém s množstvím judikátů.

2. Současnost v českém právním řádu

V nyní platném občanském zákoníku č. 40/1964 Sb. není vlastnictví tělesných ostatků, ani jejich částí nijak upraveno. Otázky týkající se zacházení s nimi jsou upraveny v zákoně č. 256/2001 Sb. o pohřbnictví a souvisejícími vyhláškami, především vyhláškou č. 19/1988 Sb. o postupu při úmrtí a o pohřbnictví.

Zákon o pohřbnictví 256/2001 Sb. v platném znění jednak vymezuje základní pojmy, jako lidské pozůstatky („lidskými pozůstatky se rozumí mrtvé lidské tělo nebo jeho části do pohřbení, pokud nejsou za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem použity pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům a zpopelněny ve spalovně zdravotnického zařízení podle zvláštního právního předpisu“), lidské ostatky („lidské pozůstatky po pohřbení“), a další pojmy vztahující se k úpravě tělesných schránek. Balzamace („úprava lidských pozůstatků zamezující rozvoji posmrtných změn vyvolaných hnilobnými bakteriemi nebo hmyzem“), konzervace („úprava lidských pozůstatků zpomalující rozvoj posmrtných změn vyvolaných hnilobnými bakteriemi nebo hmyzem“), úprava lidských pozůstatků („jejich úprava před pietním uložením do rakve, zejména umývání, holení, stříhání, kosmetické úpravy, oblečení do šatů nebo rubáše“), exhumace („manipulace s nezetlelými i zetlelými lidskými ostatky“). Dále se v §4 dopodrobna zabývá způsobem zacházení s lidskými pozůstatky a lidskými ostatky, především v otázce zachování jejich důstojnosti a ohrožení, respektive neohrožení veřejného zdraví a veřejného pořádku. Upravuje také osoby a jejich potřebnou kvalifikaci, které jsou oprávněny s lidskými pozůstatky a lidskými ostatky zacházet (§6-§11). Další ustanovení tohoto zákona se již

nevztahují k činnosti pracovníků v medicínské sféře, nejsou tudíž z hlediska prevence jejich forenzní odpovědnosti podstatná. Snad jen některá ustanovení o přestupcích, o kterých bude pojednáno v dalších kapitolách.

Vyhláška č. 19/1988 Sb. o postupu při úmrtí a pohřebnictví upravuje v §4 a následujících situace, kdy se provádějí pitvy zemřelých, především to, kdy se pitva provést musí a také, kdy je možné z těla zemřelého odnímat tkáně a orgány (§8). V §11 je potom uvedeno, kdy lze upustit od pohřbu a těla mrtvého trvale použít k vědeckým nebo výukovým účelům. Tyto situace budou detailněji rozebrány v dalších kapitolách.

Dalším zákonem vztahujícím se k této problematice je zákon č. 285/2002 Sb. o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a změně některých zákonů (transplantační zákon). V tomto zákoně je detailně upraven odběr tkání a orgánů od živých i neživých dárců, včetně etické stránky věci, ochrany osob nezletilých a osob zbavených způsobilosti k právním úkonům a otázek bezpečnosti pro dárce i příjemce orgánů či tkání. V §16 je zakotven právní institut „předpokládaného souhlasu“ s posmrtným odběrem a dárcovstvím orgánů pro transplantační účely (§16, odst. (3) Pokud nebylo prokázáno, že zemřelý vyslovil za svého života prokazatelně nesouhlas s posmrtným odběrem, platí, že s odběrem souhlasí).

V současné době prochází připomínkovým řízením dlouhodobě připravovaný nový občanský zákoník, který má za cíl být standardním kodexem soukromého práva hmotného, na rozdíl od toho, jenž platí v současné době a který je značně deformován totalitním zřízením fungujícím v době jeho přijetí a uvádění do praxe. V tomto připravovaném občanském zákoníku je v §95 zaručeno právo člověka na rozhodování o nakládání, případně dalším použití částí těla, jež mu byly odňaty a to včetně

použití zdravotnického nebo výzkumného. V §97-101 je poté upravena ochrana lidského těla po smrti člověka, přičemž je výslovně proklamováno, že každý je oprávněn rozhodnout, jak bude po jeho smrti naloženo s jeho tělem a to včetně toho, bude-li podrobena pitvě (s výjimkou situací stanovených zákonem). V §99 je pak uvedeno, že zemře-li člověk, aniž projeví nesouhlas s pitvou, platí, že s jejím provedením souhlasí. Způsob nesouhlasu je upraven v dalších paragrafech a předpokládá vznik rejstříku podle zvláštního zákona. Opět tedy není výslovně řečeno, že by lidské tělo a jeho části bylo možno považovat za věc a označit za něčí majetek, ale zákon pouze upravuje, kdo může rozhodovat o nakládání s těmito objekty práva. Tato situace tedy nenaplnuje podstatu vlastnictví.

3. Vědecké a výukové účely

Využití ostatků pro vědecké a výukové účely (jak je uvedeno v § 11 vyhlášky 19/1988 Sb. ministerstva zdravotnictví ČSSR o postupu při úmrtí a pohřebnictví) je podmíněno buď písemným souhlasem, který zemřelá osoba projevila před úmrtím nebo nemožností zjistit totožnost zemřelé osoby nebo těch osob „o které se do 96 hodin od zjištění úmrtí prohlížejícím lékařem nikdo nepřihlásil, přesto, že osoby jim blízké byly včas prokazatelně vyrozuměny, pokud mrtvý před úmrtím neučinil opatření o pohřbu“. Podle §26 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu odnímání orgánů a tkání živým osobám pro léčebně preventivní péči a vědeckovýzkumné práce může být provedeno pouze se souhlasem dárce a nesmí ohrožovat jeho zdravotní stav. Z toho vyplývá, že i v případě odběru například bioptických vzorků by měl pacient dávat speciální souhlas s jejich využitím pro účely výuky a jakékoliv další zpracování.

3.1 Dobrovolné dárcovství

Možnost dobrovolného dárcovství těl je jedním z nejčastějších způsobů, jak jsou získávána těla pro výukové potřeby anatomických ústavů lékařských fakult. Pro tyto účely má každý, kdo chce napomoci vzdělávání budoucích lékařů, fyzioterapeutů a dalších zdravotnických pracovníků možnost na anatomickém ústavu podepsat prohlášení, v němž vyjádří souhlas s použitím svého těla pro potřeby daného anatomického ústavu, pokud ten o toto využití projeví zájem a po dobu, kterou považuje za nutnou ke splnění tohoto účelu. V tomto dokumentu se dotyčný zavazuje, že seznámí fyzické i právnické osoby, které jsou schopny neprodleně po jeho smrti uvědomit zástupce anatomického ústavu o této skutečnosti a bude je informovat, že

je nutno anatomický ústav o jeho smrti vyrozumět nejpozději do 24 hodin od smrti.

Ukázka souhlasu s použitím těla zemřelého pro výukové účely, který se používá na 3. lékařské fakultě UK v příloze č. 1.

Měli-li bychom být zcela přesní, nejde tedy o darování těla, protože jednou ze základních právních zásad je, že nikdo nemůže na druhého převést více práva, než sám má (nemo plus iuris transfere potest, quam ipse habet) a jak vyplývá z předchozí kapitoly, vlastnické právo k lidskému tělu neexistuje ani za jeho života, ani po jeho skončení. Tedy, když něco nevlastním, nemohu to darovat.

3.2 Jiné alternativy

Další dvě možnosti získání lidského biologického materiálu pro vědecké a výukové účely jsou založeny především na spolupráci a dobrých vztazích mezi ústavem patologie a soudního lékařství jako „dodavateli“ a anatomickými či jinými výzkumnými ústavem jako „odběrateli“ těl zemřelých. Pokud proběhne pitva zemřelého, u nějž se úředním orgánům nepodaří zjistit totožnost, případně pokud osoby blízké (podle §116 občanského zákoníku) neprojeví v zákonem určené lhůtě zájem o pozůstatky zemřelého, je možné toto tělo nabídnout k využití akademickým institucím. V případě, že tyto nepovažují tělo za vhodné pro další použití či z jakéhokoliv důvodu jej odmítnou, pak zajistí vhodné nakládání s tělem zemřelého pravomocné orgány.

4. Bodies... The Exhibition

Výstava Bodies... The Exhibition, která byla v průběhu roku 2007 umístěná v prostorách pražské Lucerny je jednou z několika svého druhu, které putují po světě. Všude, kam dorazí vzbuzují tyto výstavy nejen velký zájem, ale i četné diskuse, především o etické stránce věci. Této debatě vyvolané pohoršením mnoha lidí i institucí se provozovatelé ve vlastním zájmu nebrání, protože není lepší reklamy, než každodenní „neplacená inzerce“ na prvních stránkách novin.

Jeden z exponátů v pražské Lucerně

4.1 Etická stránka

Výstavy, jež prezentují lidská těla po důkladné anatomické preparaci a ošetřená konzervační metodou nazývanou plastinace nebo také polymerová ochrana vzbuzují diskuze, nakolik je etické používat lidského materiálu ke komerčním účelům a především, nakolik se toto využití shoduje s morálními hodnotami dnešní společnosti. Tyto debaty mezi sebou vede nejen laická veřejnost, ale pronikly i na akademickou půdu a to dokonce do té míry, že Česká anatomická společnost považovala za nutné, vydat k problému prohlášení, v němž výstavy tohoto typu odsuzuje (viz příloha č. 2). Poukazuje mimo jiné na fakt, že má-li výstava sloužit pro vzdělání laické veřejnosti a ne primárně jako zdroj finančního prospěchu jejího provozovatele, není nutné, aby exponáty byly naaranžovány do různých pozic (fotbalista, tenista, tanečník...) a navíc, že získání informací o lidském těle je v bohaté míře možné z jiných zdrojů, jako jsou anatomické atlasy a učebnice, případně expozice jednotlivých anatomických ústavů.

4.2 Právní stránka

Poněkud exaktnějším a především podstatnějším problémem podobných výstav je jejich právní aspekt. Otázka, která je všem společná zní, zda takto upravená těla je ještě možno považovat za lidské pozůstatky nebo se již jedná „pouze“ o exponáty. Z toho také vyplývá možnost dalšího zacházení s nimi.

Odpůrci výstavy argumentují, že stále jde o pozůstatky lidského těla a je tedy nutno s nimi zacházet dle zákona o pohřebnictví, jak je uvedeno výše a každé jiné zacházení by mohlo být označeno za hanobení lidského těla a jeho ostatků,

případně být posuzováno jako přestupek, dle §26 výše zmíněného zákona. Účel použití podle jejich mínění nenaplňuje podstatu vědeckou ani vzdělávací, ale jde především o komerční využití, jež zákon zapovídá. Autoři, provozovatelé a zastánci výstavy ovšem tvrdí, že těla přicházející na výstavu už nelze považovat za lidské ostatky a tedy uplatňovat na ně zákon o pohřebnictví, nýbrž je již považovat za exponáty, tedy věci neživé a podle toho je s nimi možno zacházet, vzhledem k jejich původu samozřejmě s náležitou pietou.

Další otázkou, která se týká především výstavy *Bodies... The Exhibition* je původ vystavených těl. Po světě putuje několik výstav podobného charakteru. První a nejrozsáhlejší z nich je výstava *Body Worlds* jejímž autorem je objevitel plastinace Günther von Hagens. V tomto případě předváděná vypreparovaná těla pocházejí z jeho soukromého dárcovského programu Hagensova Institutu pro plastinaci (Institut for Plastination-IfP), který běží již od roku 1982 a na jehož dárcovské listině je přibližně 9000 osob. Původ těchto těl je tedy zřejmý a právně jasný i přes zachovanou anonymitu „dárců“.

Výstava, *Bodies... The Exhibition* provozovaná společností Premier Exhibition má složitější pozici. Těla vystavovaná v rámci tohoto projektu již na první pohled patřila asiátům a i Premier Exhibition uvádí, že pocházejí z Číny. Záhy se objevilo podezření, že se jedná o politické vězně mučené a popravované čínskou policií. Premier slovy svého zástupce Roye Glovera v rozhovorech prohlašoval: *„Máme úřední certifikáty od vlády, že těla byla získána legálně, že jde o těla lidí, kteří zemřeli přirozenou smrtí, a nikdo z příbuzných či pozůstalých si je nevyžádal“* (rozhovor pro deník Aktuálně.cz citovaný na stránkách České anatomické společnosti). Proto v roce 2008 následovalo vyšetřování generálního prokurátora města New York, po kterém došlo

k dohodě se společností Premier Exhibition, že prokáže původ všech těl a jejich částí vystavených v New Yorku (a posléze i v dalších státech), v opačném případě se zavazuje k vrácení vstupného, jak je uvedeno na webových stránkách Úřadu generálního prokurátora NY. Podobné šetření probíhalo na základě stížnosti i v Praze a na jeho základě Policie ČR došla k závěru, že organizátoři výstavy se podle českého právního řádu nedopustili přestupku ani trestného činu. Také hygienik pro Prahu 1 neshledal porušení žádných hygienických norem.

5. Transplantace

Zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů, který vstoupil v účinnost 1. září 2002, přinesl komplexní úpravu transplantací a nahradil tak do té doby nejednotnou a značně nepřehlednou právní úpravu. Jeho účelem je zajištění práv živých i mrtvých dárců a rovněž příjemců orgánů či tkání a je srovnatelný s obdobnými úpravami v ostatních evropských státech a v souladu s mezinárodními normami, jimiž je Česká republika vázána.

Základními principy, ze kterých tento zákon vychází jsou, předpokládaný souhlas s posmrtným odběrem tkání a orgánů, spravedlnost při alokaci tkání a orgánů, a povinná registrace osob čekajících na transplantaci.

Zákon umožňuje transplantaci ex mortuo, tedy odběrem od kadaverózních dárců nebo transplantaci inter vivos, tedy při níž dárce je živý jedinec. V prvním případě jsou stanoveny podmínky za jakých okolností může být od zemřelého dárce odebrán orgán či tkáň a především je v §10 přesně definována smrt. Smrt může být konstatována a odběr započat po prokazatelné smrti mozku, tedy po ztrátě funkce mozku i mozkového kmene. Diagnostika mozkové smrti je dle českých podmínek poměrně přísně specifikována a to dvěma mozkovými panangiografiemi provedenými s odstupem 30 minut nebo mozkovou perfuzní scintigrafií. Transplantace inter vivos je možná buď mezi osobami blízkými (viz §116 občanského zákoníku) nebo jinou osobou, která prokáže písemně a před notářem vůli podstoupit tento zákrok a vyjádří-li s tímto souhlas Etická komise ustavená statutárním orgánem zdravotnického zařízení provádějícího odběr orgánu dárce (§5 transplantačního zákona). Od osob nezletilých a nezpůsobilých k právním úkonům

lze odběr provést pouze v případě, že příjemcem je sourozenec dárce, jež je ohrožen na životě, zároveň pouze jde-li o obnovitelné tkáně a vyslovil-li s tímto souhlas zákonný zástupce dárce a Etická komise (§4).

Transplantace ex mortuo je umožněna na základě principu presumovaného souhlasu zemřelého. Tento princip není uplatněn univerzálně, například v Nizozemí, Velké Británii, USA nebo Německu je naopak předpokládán nesouhlas s takovýmto posmrtným využitím. Ve většině evropských států je však právní úprava v tomto základním principu shodná s českou. Umožňuje tedy odběr všech použitelných orgánů, pokud člověk za svého života nevyslovil s tímto nesouhlas a to buď zápisem do *Národního registru osob nesouhlasících s posmrtným odběrem tkání a orgánů* nebo nevyjádří-li osoba nebo její zákonný zástupce před svědky, že s takovýmto odběrem nesouhlasí. Tato skutečnost musí být zaznamenána v pacientově dokumentaci (§15-16). Zároveň je v zákoně uvedena povinnost pro ošetřujícího lékaře sdělit osobám blízkým (pokud se pacient za svého života nevyslovil, že nechce, aby byly někomu podávány informace o jeho zdravotním stavu), že je pravděpodobné, že k takovémuto odběru tkání či orgánů dojde.

Kromě Národního registru osob nesouhlasících s posmrtným odběrem tkání a orgánů jsou podle §18 dále zřízeny registry zaznamenávající potenciální dárce orgánů, osoby čekající na transplantaci a osoby, které mají již nějaký orgán transplantován.

V §19 a následujících transplantačního zákona jsou zakotveny některé povinnosti pro transplantační centra, především povinnost zachování naprosté anonymity mezi dárce a příjemcem orgánu. A také povinnost VŠECH zdravotnických

zařízení neprodleně informovat nejbližší transplantační centrum o možných dárcích orgánů.

Transplantační zákon také upravuje otázku možnosti mezinárodní výměny orgánů a tkání, případně obchodu s nimi. Toto vše probíhá na základě mezinárodně fungujících transplantačních organizací a mezinárodních smluv a to vždy, je-li to ku prospěchu pacienta a zároveň za upřednostnění českých příjemců před příjemci zahraničními (§26). Obchod s orgány určenými k transplantaci či jakékoliv finanční obohacování se je zákonem zapovězeno a to včetně odměny transplantačního centra dárci orgánů.

6. Kmenové buňky

6.1 Právní úprava

Kmenové buňky jsou primární nediferencované buňky, které se mohou diferencovat v jakýkoliv typ buněk specializovaných, a tím umožňují organismu jeho reparaci a především mají schopnost se plně samy obnovovat. Nejvíce rozporů mezi právníky i lékaři vzbuzuje výzkum prováděný na kmenových buňkách odebraných z embryí. Toto téma, zajisté přesahující i do oblasti etické a morální se také stalo tématem politickým a náboženským. Z toho vyplývají i různé právní úpravy této otázky v jednotlivých státech. Například v Itálii platí naprostý zákaz výzkumu embryonálních kmenových buněk, který byl italským parlamentem schválen na silný nátlak Vatikánu a samotného papeže Jana Pavla II.. V některých dalších evropských státech platí zákaz výzkumu na embryích vytvořených v laboratoři jen pro tento účel, ale je povolen výzkum buněk lidských embryí z potratů. V USA platila výrazná omezení pro tento výzkum, současná administrativa prezidenta Obamy však přehodnocuje předešlé postoje a omezující zákony 9.3.2009 Barack Obama vetoval.

V České republice je tato otázka upravena zákonem č. 227/2006 Sb. o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech. V §3 tohoto zákona je uvedeno, že k výzkumu lze používat taková embrya, která již nebudou použita k reprodukčním účelům a z nich vytvořené buněčné linie. Tato činnost je možná pouze na základě povolení, které vydá Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

6.2 Moore vs. Regents of University of California

Za precedens v případě využití buněk pacienta a prosazení vlastnického práva k nim, respektive práva s nimi nakládat lze považovat případ *Moore versus Regents of the University of California*. Pacient John Moore byl v roce 1976 léčen v Medical Center of the University of California pro hairy-cell leukémií a ošetřujícím lékařem Davidem Goldem mu byla doporučena splenektomie. Moore souhlasil, ale již nebyl informován, že odebraný materiál bude použit pro produkci buněčných kultur a využít dr. Goldem a jeho spolupracovníky v komerční sféře a na vědeckém poli. John Moore se proto obrátil na soud, který v první instanci žalobu zamítl. Po jeho odvolání k California Court of Appeal (odvolací soud) bylo judikováno, že Moorovi zůstala vlastnická práva k jemu odebranému materiálu, je proto oprávněn požadovat kompenzaci. Příklad se poté dostal až k Supreme Court of California (nejvyšší soud), který rozhodl, že Moore neměl vlastnická práva k jemu odebraným buňkám, nemůže proto uspět se svou žalobou, ale zároveň konstatoval, že může požadovat kompenzaci, protože dr. Gold porušil důvěrný vztah k Moorovi nedostatečným informováním před splenektomií, pokud jej neinformoval o svých komerčních záměrech s těmito tkáněmi.

Žádný zákon nezakazuje lékaři provádění výzkumu v praxi za použití pacientů a jejich dat, ale na prvním místě musí být zájmy pacienta. V tomto případě tedy nejde o problém etický, neboť práce s odebranými buňkami již nepoškozuje zájmy pacienta. Měly by však být dodrženy tři základní principy, totiž že dospělá a svéprávná osoba má právo plného rozhodování o svém těle a jeho částech, dále že aby byl souhlas s použitím účinný, musí být informovaný a aby obě předchozí premisy mohly být

naplněny, má lékař povinnost pacienta o všem podrobně informovat a to formou pro pacienta srozumitelnou.

Tyto principy jsou obsaženy i ve výše zmíněném novém občanském zákoníku připravovaném v ČR, konkrétní úprava odpovídající výše zmíněnému judikátu kalifornského soudu je součástí §26 zákona č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a v § 26 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.

Závěr

Cílem mé práce bylo souhrnně pojednat o platných právních úpravách, které se vztahují k zacházení s biologickým materiálem pocházejícím z člověka, čili s lidskými těly, jejich částmi, orgány, ale také s kmenovými buňkami a to především ohledně jejich odběru a dalšího využití pro vědecké, výukové, léčebné, ale i komerční účely.

Zabýval jsem se především zákonem o pohřebnictví a s ním souvisejícími předpisy, jehož aplikace se týká nejvíce ústavů anatomie, patologie a soudního lékařství, ale také všech lékařů, kteří se dostanou během své praxe k ohledání mrtvého.

Jako příklad praktické aplikace zákona o pohřebnictví a s ním souvisejících otázek uvádím téma výstav vypreparovaných a plastinovaných lidských těl, které se staly velice úspěšným projektem a dle mého názoru a zkušeností, které jsem získal během průvodcovské činnosti na jedné z nich, také velice prospěšným pro všeobecné vzdělání laické veřejnosti v oblasti biologie lidského těla, ač v jejich případě nelze nevidět primární komerční účely celé akce.

Asi nejrychleji se rozvíjející oblast a v té souvislosti i nejčastěji se měnící legislativa se týká transplantací orgánů a tkání a výzkum na úrovni kmenových buněk, proto jsem kapitolám o této problematice věnoval nemalý prostor a vzhledem k členství České republiky v mezinárodních organizacích a její vázanosti mezinárodními smlouvami uvedl i některé příklady z jiných zemí.

Na několika místech také zmiňuji úpravu, která je součástí chystaného nového občanského zákoníku, který by měl být v brzké době připraven do schvalovacího procesu.

Ze všech výše zmíněných zákonů a podzákoných norem tedy vyplývá, že vlastnictví v pravém slova smyslu k lidskému tělu a jeho částem neexistuje, protože nejsou naplněny jeho základní atributy, především zcizitelnost.

Přínosem celé práce je především celistvé pojednání o právních otázkách, se kterými se v každodenní praxi může setkat lékař na všech úrovních, od lékařů prvního kontaktu, přes lékaře pracující ve specializovaných centrech, až po vědecké pracovníky lékařských fakult či výzkumných ústavů.

Souhrn

Práce pojednává o právních normách vztahujících se k ostatkům lidského těla a jeho částí od těch makroskopických, jako jsou orgány, až po ty mikroskopické, ale neméně důležité, tedy kmenové buňky. Zabývá se také historickými a etickými konsekvencemi těchto norem.

Shrnuje především v současnosti platné normy, tedy zákon č. 256/2001 Sb. o pohřebnictví a s ním související vyhlášky, zákon č. 285/2002 Sb. o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů (transplantační zákon) a také zmiňuje úpravu v připravovaném občanském zákoníku.

V jedné kapitole se zabývá praktickým problémem aplikace těchto zákonů v souvislosti s populární a úspěšnou výstavou Bodies... The Exhibition. A také vznikem judikatury a z ní pramenící praxe ohledně komerčního využití kmenových buněk a majetkových práv člověka, od něhož byly získány.

Summary

This thesis deals with the legal rules which are connected to relics of human body and its parts, macroscopic (organs) as well as microscopic, but not less important, so stem-cells. It deals also with historical and ethical consequences of these rules.

It compiles mainly present valid rules, also Act No 256/2001 Coll., on funeral services and related regulations, Act No 285/2002 Coll., on tissue and organ donation, taking and transplantation (transplantation law) and notices also regulation in intended civil code.

In one chapter discuss about practical application of these rules in context with popular and successful exhibition Bodies... The Exhibition. As well as genesis of judicature and praxis in questions commercial use of stem-cells and property rights of person, who is its generator.

Seznam použité literatury

celá kniha:

GAIUS, *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. 2007

GOLD, E. Richard, *Body parts: property rights the ownership of human biological materials*. Washington : Georgetown University Press, 1996. 222 s. ISBN 0-87840-617-4

internetové zdroje – databáze, CD rom

California Science Center: Body Worlds [on-line]. Los Angeles : 2005. [cit. 24.5.2009]. Dostupnost z www:

http://www.bodyworlds.com/Downloads/englisch/Media/Press%20Kit/BW_LA_SummaryofEthicalReview.pdf

Institut for Plastination: Summary of Ethical Review [on-line]. 2004. [cit. 18.5.2009]. Dostupnost z www: www.bodyworlds.com/Downloads/englisch/Media/Press%20Kit/BW_LA_SummaryofEthicalReview.pdf

Karen Geduldig: CUOMO SETTLEMENT WITH "BODIES. . . .THE EXHIBITION" ENDS THE PRACTICE OF USING HUMAN REMAINS OF SUSPECT ORIGINS [on-line]. New York: Office of the Attorney General 2008. [cit. 24.5.2009]. Dostupnost z www: http://www.oag.state.ny.us/media_center/2008/may/may29a_08.html

Česká anatomická společnost: Bodies... The Exhibition po dvou letech [on-line]. Praha : 2009 [cit. 21.5.2009]. Dostupnost z www: <http://cas.lf1.cuni.cz/bodies.html>

Ministerstvo vnitra České republiky: Sbírka zákonů a mezinárodních smluv [on-line]. Praha. [cit. 23.5.2009].

Dostupnost z www: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/>

Mgr. Tomáš Mužík: Transplantace lidských tkání a orgánů I.- základní principy nové právní úpravy [on-line]. Praha. [cit. 27.5.2009]. Dostupnost z www:

<http://www.epravo.cz/top/clanky/transplantace-lidskych-tkani-a-organu-i-zakladni-principy-nove-pravni-upravy-18129.html>

Ministerstvo spravedlnosti České republiky: Návrh občanského zákoníku [on-line]. Praha. [cit. 27.5.2009]. Dostupnost z www:

<http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=381&d=125>

[304](#)

Seznam příloh

Příloha č. 1: Souhlas s použitím těla zemřelého

Příloha č. 2: Stanovisko České anatomické společnosti
k výstavě Bodies... The Exhibition

Přílohy

Příloha č. 1

Přílohy

Příloha č. 1

**Univerzita Karlova v Praze,
3. lékařská fakulta
Ruská 87, Praha 10
Ústav anatomie**

S o u h l a s

s použitím těla a pitvou zemřelého podle § 26 zák.č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, a § 4, odst. 1, písm. c) a § 11, odst. 1, písm. a) vyhl.č. 19/1988 Sb., o postupu při úmrtí a pohřbnictví, ve znění pozdějších předpisů

Já, níže podepsaný(á):

jméno a příjmení:

r.č.:

trvale bytem:

uděluji tímto písemný souhlas k tomu, aby v případě, že 3. lékařská fakulta projeví o takovéto použití zájem, bylo po smrti mé tělo použito pro potřeby lékařské vědy, k výzkumným a výukovým účelům a přenecháno 3. lékařské fakultě pro potřeby jejího Ústavu anatomie v Praze 10, Ruská 87, telefon 267102508 a to způsobem, který předpokládají obecně závazné právní předpisy, a na dobu, která je nutná ke splnění tohoto účelu.

Z výše uvedeného důvodu proto budu informovat o udělení tohoto písemného souhlasu svého ošetřujícího lékaře, popř. zástupce zdravotnického zařízení, ústavu sociální péče nebo jiného obdobného zařízení, které mi poskytuje, nebo bude poskytovat v budoucnu ošetřování a zaopatření, případně takto informovat i jinou osobu, která je schopna neprodleně uvědomit o mé smrti Ústav anatomie 3.lékařské fakulty. Zároveň budu informovat všechny výše uvedené právnické i fyzické osoby o tom, že Ústav anatomie 3. lékařské fakulty musí být o mém úmrtí vyrozuměn nejpozději do 24 hodin od smrti.

3. lékařská fakulta učiní na svůj náklad všechna potřebná opatření a úkony k přepravě mého mrtvého těla ve smyslu ust. § 5, odst. 2, vyhl. č. 19/1988 Sb., a to v případě, že bude vyrozuměna do 24 hodin od mé smrti a že k mému úmrtí dojde na území České republiky a využití mého těla pro potřeby lékařské vědy, k výzkumným a výukovým účelům nebude bránit některá z překážek, uvedených v obecně závazných právních předpisech, a 3. lékařská fakulta projeví o tělo zemřelého zájem.

Tímto zároveň činím opatření o pohřbu, jak má na mysli § 11, odst. 1, písm. c) vyhl.č. 19/1988 Sb., takto:

3. lékařská fakulta zajistí bezobřadní kremaci a rozptyl*

schránka s mým popelem bude předána těmto pozůstalým, kteří jsou oprávněni k vyzvednutí této schránky, pokud tak učiní nejpozději do 3 měsíců od písemné výzvy:

jméno:

adresa:

telefon:

(předpokládá se, že schránka s popelem bude vydána přibližně ... roky po přijetí těla Ústavem anatomie 3.lékařské fakulty).*

Schránka s mým popelem může být také vydána osobě blízké podle § 116 občanského zákoníku., pokud o vydání tato osoba požádá a vydání bude možné.

Výslovně prohlašuji, že k udělení tohoto písemného souhlasu jsem dospěl(a) na základě své svobodné vůle, nebyl(a) k němu nikým přímo či nepřímo nucen(a) nebo vybízen(a) a své rozhodnutí jsem učinil(a) při plném vědomí a veden(a) snahou napomoci rozvoji lékařské vědy a vzdělávání lékařů v České republice, a na důkaz toho jej po přečtení vlastnoručně podepisuji.

V dne

vlastnoruční podpis osoby, udělující tento souhlas

Za Univerzitu Karlovu v Praze, 3. lékařskou fakultu:

Prof. MUDr. Josef Stingl, CSc.

(plná moc ze dne 26.5. 2005)

.....

* požadované zaškrtněte

Příloha č. 2

Stanovisko České anatomické společnosti k výstavě Bodies.... The Exhibition

Z informací v médiích a na níže uvedených webových stránkách vyplývá, že ve velkém sále Lucerny v Praze je od 5. 5. 2007 vystaveno více než 20 vypitvaných a plastinovaných lidských těl a orgánů (<http://www.bodiesprague.cz/> <http://www.bodiestheexhibition.com/intro.html> <http://aktualne.centrum.cz>).

Těla jsou upravena a polohována tak, aby vzbudila dojem aktivity živých jedinců a vyvolala tak senzaci a zájem.

Presentovat těla zemřelých v takovýchto postojích považujeme za nevhodné, neetické a do značné míry pobuřující. Součástí evropského myšlení je úcta k zemřelým a zacházení s lidskými ostatky v souladu se všeobecně přijímanými pravidly etiky a morálky. Nesmí být dotčena důstojnost zemřelého a mravní citění pozůstalých i veřejnosti.

Aranžované postoje těl rozhodně neodpovídají potřebě názorného vzdělávání a osvěty. Vzdělávací aspekty výstavy pak nutně zůstávají v pozadí.

Pokud chce někdo získat informace o lidském těle, není odkázán jen na plastinované preparáty. V anatomických atlasech a učebnicích a na mnoha stránkách internetu jsou údaje o anatomické stavbě člověka obsaženy v bohaté míře. Pomůcek orientovaných i na potřeby širší veřejnosti byla u nás v poslední době publikována celá řada.

Zároveň je třeba upozornit na skutečnost, že původ těl je nejasný, a že zemřelí nedali informovaný souhlas k posmrtnému použití svých tělesných pozůstatků, viz: <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=5637687>.

Důvody negativního stanoviska České anatomické společnosti k výstavě Bodies....

The Exhibition jsou tedy především v rovině etické. Otevřenou kapitolou však zůstávají také právní aspekty realizace této výstavy. Provádění pitvy zemřelých je vázáno na objasnění zdravotnických hledisek úmrtí a násilných trestných činů a dále na účely výzkumu a pro potřeby výuky na lékařských fakultách. Z toho vyplývá, že pitvu a preparaci orgánů nelze provádět za účelem výstavnictví. Česká legislativa také vylučuje použití těla zemřelého jako zdroje finančního prospěchu fyzických nebo právnických osob. Z toho všeho vyplývá, že Česká republika by měla patřit mezi země, které tento způsob presentace těl zemřelých nedovolují.

V tomto postoji se Česká anatomická společnost shoduje se stanoviskem Anatomische Gesellschaft (Ann. Anat. 186: 193 - 4, 2004) a s prohlášením Evropské federace pro experimentální morfologii z 18. 12 2002, která vystavování plastinovaných lidských těl jednoznačně odsuzují s poukazem na závažné etické nedostatky této aktivity a často nejasný původ těl.

V Praze dne 4. května 2007

Za výbor České anatomické společnosti:

Doc. MUDr. Hana Brichová, CSc., Prof. MUDr. Rastislav Druga, DrSc., Prof. RNDr. Petr Dubový, CSc., Prof. MUDr. Miloš Grim, DrSc., Doc. MUDr. Jitka Kočová, CSc., Prof. MUDr. Ivan Míšek, CSc., Prof. MUDr. Jaroslav Mokrý, Ph.D., Doc. MUDr. Dáša Slížová, CSc., Prof. MUDr. Karel Smetana, DrSc., jr.